

megrötnen és ijedtébe áldozni küldi kisebbik leányát. De az nénje, Electra, véle titkon más módon szerződik. Az királ Electrára megharagszik és elmegyén rökkenőhelyt neki keresnie.

Harmad actus summája.

Az királné asszon leányával Electrával összevész. Electra minden gonoszságát szemére hányja és Orestest nagy remínséggel várja az bosszúállásra. Az Mester kémzésbe odajut és Orestes halálát nagy álnoksággal elhiteti.

Negyed actus summája.

Electra, hallván Orestes halálát, nagy keserűségébe halni bocsátja magát, hogy nincs immár ki megtorolja atyja halálát. Öccse, Chrysothemis megjű az áldozatról és vigasztalja, hogy jó jelét látta volna Orestes jövetelinek. De Electra nagy búvába nem hiszi, sőt végre mind véle, mind az vénasszonnyal összevész.

Ötöd és utolsó actus summája.

Orestes álnoksággal hazajű, kit az nénje, Electra először nem esmér. Azért előtte erősen siratja Orestes halálát, de végre egy gyűrőről megismeri, kit Orestes eltitkoltat és az házba királné asszonhoz bémegyén, holott egymás után mind az két paráznát elveszti és atyja halálát megtorolja.

ÜDVÖZLET A NYÁJAS OLVASÓNAK!

(Fordítás latinból)

Azt, hogy Sophocles egykor a híres-nevezetes athéni államnak Periclessel együtt első kormányzója, az állami dolgokra vonatkozó tudományokban mely igen tájékozott volt, felettébb bizonyítja valamennyi bölcs írása, de kiváltképpen az az igen ékes mű, melynek *Electra* a címe.

Azt mondják a régi historiák, hogy e darabnak az előadása az athéni színházban olyan bámulatot keltett, hogy meghallgatására nemcsak Athén városa, hanem szinte egész Görögország összesereglett. Ezért, mivel Sophocles tragédiáinak olvasása az erkölcsöknek s a közéletnek ily nagy hasznára van, minden tudós embernek nagy mohósággal kell rajtuk kapnia.

Tárgyalta ugyanezt a témát, mely Homerusból van merítve, Sophocles előtt egykor Aeschylus is a *Síri áldozók*-ban, de nem oly fenséggel és méltósággal. Ma is megvan Euripides *Electra*-ja, nemkülönben Seneca *Agamemnon*-ja, de a művelt régiek véleménye szerint Sophocles mind a polgári dolgok ismerete, mind a dikció lendülete és gazdagsága dolgában valamennyit fölülmúlta.

Vitathatatlan pedig, hogy Sophocles nem más okból választotta ezt a tárgyat, mint hogy fényes bizonyítékát szolgáltatssa a gondviselésnek s annak, hogy Isten megtorolja a nyilvánvaló bűnöket, mint a gyilkosság és a házasságtörés. Úgyszintén az istentagadók és Epicurus követők világosan megállapíthassák, hogy minden időben ugyanazok a büntetések várnak a gyilkosokra és házasságtörőkre. Midőn ugyanis az athéni előkelők Aegistus és Clytemnestra példája alapján magukat azzal kecsegtették, hogy büntetlenül követhetik el ugyanazokat a gazdaságokat, és ezért az isteni gondviselést a következő okoskodással söpriék félre: Isten nem törődik az emberi nemzetséggel, mert ha léteznék valamiféle gondviselés, nem kétséges, hogy Aegistus és Clytemnestra oly sok bujaságát és gyilkosságát, melyeket vagy húsz évvel azelőtt követtek el, hamarabb megbosszulta volna, így hát büntetlenül rohanjunk csak arra, amerre csak indulataink ragadnak. Az efféle örültségekkel szegezve szembe éppen Sophocles az egész utókor számára Aegistusnak és Clytemnestrának eme híres példáját, hogy ezzel kényszerítse Epicurus követőit, még ha nem akarják is, annak megvallására, hogy igazak ezek a szabályok a köznapi életben:

A szörnyű bűnöknek mindig az Erinnyesök és a kegyetlen csapások a kísérői.

Aki kardot fog (nem Isten és a törvények rendelkezéséből) kard által vész el.

Isten a kevélyeknek ellene áll, az alázatosoknak pedig kegyelmet ad.

Tanuljatok igazságosságot megintettek, s azt hogy ne vessétek meg az isteneket.

Későn bár, de nesztelen léptekkel jön a büntetés. Ne tévelyegjete: paráznák és házasságtörők stb. nem birtokolják Isten országát. Ugyancsak:

A paráznákat és házasságtörőket megítéli az Isten.

Az *Electra* tehát a házasságtörés büntetéseinek szomorú példáit adja elő. Agamemnonnak, a legnagyobb királynak egyetlen házát szörnyű módon három gyilkosság szennyezte be. Agamemnont felesége Clytemnestra és Aegistus, apai unokatestvére öli meg kegyetlenül, majd fiának, Orestésnek a gyilkosságát rettenetes tébolyulások, száműzetések és apai birtokainak pusztulása követik. Így szötte szüntelen az ördög, aki mindig az emberölésben, az emberi nemzetségnek véget nem érő háborgatásában leli kedvét, a kicsiből a sokat, egy botlásból a bűnök és gyötrelmek hosszú-hosszú láncolatát.

De bármennyire sarkallják is az ördögök minden időben a hasonló jellemeket az isteni gondviselés kevély kiűzölésére, bármennyire is meg sem érinti őket a bűnöktől való rettenet, mikor látják, hogy a gyilkosok, házasságtörők, esküszegők, uzsorások s a ragadozók és örvongók más efféle Isten és ember gyűlölte fajzata a vagyonban dúskál s méltóságokkal ékes, s mégis ők maguk is, akik ilyen bűnöktől szennyesek szüntelen érzik a gáztettek nyomában futó elkerülhetetlen kutyaakat – azaz –

a lelkiismeret szörnyű rettegéseit, melyek ezeket a gazokat nyomban üldözőbe veszik és nekik szinte semmi nyugovást nem hagynak. És hogy Sophocles szavával éljünk: *ὁ θεὸς ἐπάγει τὰς τιμωρίας σκότῳ καρπας πρὸς αὐτὸ τέρμα, καὶκέτ' ἀμμένει.*

azaz Isten maga minden emberi cselekedetek vizsgálója és bírója, mintegy homályba burkolódzva végül megérkezik. Lassúságát a büntetés súlyosságával egyenlítve ki, a dőre kívánságoktól megbabonázott és emberi elbizakodottságukban elbizakodott és vakmerőségükben neki-szilajodott embereket felelősségre vonja és összetöri elannyira, hogy a csapások közepette kénytelenek fölkiáltani Sophocles szavával: *τὸν θεὸν δεικνύναι ἀνθρώποισι τὰ πικρία τῆς ὀυσεβείας οἷα δωρὸνται.*

azaz, hogy Isten maga ily temérdek nyomorúságban borzasztóan nyilvánítja haragját a szörnyű bűnök felett. E lakolásokkal torol meg minden istentelenséget, gyilkosságot, vérfertőző bujálkodást, esküszegést, árulást, hitetlenséget és égrekiáltó gazságokat, követték legyen bár el a leghatalmasabb királyok és fejedelmek, s egyetlen bűn utóbb az egész nemzetségre kiárad és királyságoknak és birodalmaknak gyászos romlását hozza magával. Végre is crős és mozdíthatatlan marad az egyetemes szabály:

A kegyecseknek, de nem az istentelencnek utódai boldogok.

A tragédiák az egész ókorral egyetemben azért szólnak ily roppant szerencsétlenségekről, hogy az olvasók és hallgatók az ilyen más személyekben kiábrázolt tragikus sorsoktól megintetve szerényebbek és tisztábbak legyenek. Vegyék fontolóra, mily gyenge és gyarló az emberi erény, ha nem társul hozzá Isten fiának szüntelen segítségül hívása, s hogy mily nagy a dühöngése és zsarnoksága az ördögöknek, akik szüntelen cselekednek az emberi gyengeségnek. Legyenek vigyázók és kérjék, hogy Isten őket úgy kormányozza, hogy legyenek maguk és mások számára üdvösséges eszközök, ne hódol-

janak tévelygő erkölcsöknek, henyélésnek, részegségnek, bujaságnak, vagy ne hagyják, hogy a gerjedelmek más tilalmas lángjai őket fölgyújtsák, melyek csak szaporítják az egyéni és közbajokat, háborúságokat, betegségeket, éhséget és romlást, ne legyenek maguknak és másoknak romlására. Kerüljék nagy körültekintéssel a bűnrevivő alkalmakat, s a vétkeket magukat is el fogják kerülni. Ne lazítsák henyéléssel a gyeplőket: és Aegistussal meg a hasonszőrűekkel nem rohannak tragikus bukásba. Emlékezzenek az égi hangra: Lelkiismeretesen éljete, ne úgy mint az esztelenek!

Ovidius *A szerelem orvosságai* első könyvében Aegistus tragikus bukásának megrendítő esetét bölcsen előadva így szól:

Kérdezed Aegistus miért lett házasságtörő,
könnyű megadni okát: henye volt.

A szerelem ugyanis henyeség, kerüli a munkát, ezért szüntesd meg a henyélést, s máris elpusztultak a vágy ijjai.

A világ egész történelme nyilván tanúsítja, hogy részint a bálványok, részint a kívánságok undorító kavarodása miatt pusztultak el a legvirágzóbb tartományok s kerültek országok egyik néptől át a másikhoz. Természettől fogva minél nemesebbek voltak, annál nagyobb lendülettel haladtak a tisztesség ékessége felé, míg viszont természettől fogva minél elvetemültebb és silányabb volt valamelyik, annál inkább átengedte magát a csapongó bujaságok tűzének-lángjának.

Mi azonban keresztyének nem csupán a pogányok tragikus és gyászos cseiteitől mintegy villámoktól megtermítve, hanem sokkal inkább az isteni parancstól fölbuzdulva őrizzük meg mind a házasságban, mind a házasságon kívül a tisztaság dicsőségét s így majd megtapas-

taljuk, hogy Isten életünk őrzője és kormányzója. Ezt a parancsot a tisztaság megőrzéséről maga Szent Pál a Thesszalonikébeliekhez írt I. levél 4. fejezetében adja elő komolyan:

Ez Isten akarata a ti szentté tételetek, hogy megőrizzétek magatokat a paráznaságtól, s hogy mindegyikőtök szentségben (azaz tisztaságban) bírja a maga edényét, nem a bujaság indulatában. Akik ilyeneket tesznek az ördögtől vannak és Isten országát nem bírják.

És a buzgó emberek szeme előtt legyenek szüntelenül Bacchylidésnek, a kitűnő lírai költőnek sorai, melyek Julianus Apostata császárnak, még oly istentelen létére is, a történetíró Marcellus szerint mindig ajkán voltak, s melyek így valahogy vannak megfogalmazva:

Mint mikor áll a szobor, de hiányzik róla a szép arc,

Széppé nem teszi még törzse a többi tagot,

Épp így a többi tulajdonságnak nincs becse, dísz

Hogyha szemérmesség bája nem ékíti fel.

Ahogyán ugyanis a festett testen a legfőbb ékesség a szépen ábrázolt arc, úgy az emberek erkölcseinek legszebb ékessége a szemérmesség. Ez nagyon is így van: bármilyen szép is egy szobor, de hiányoznak a megfelelő arcvonások, formátlan tuskó csupán, s ugyanígy, ha az emberből hiányzik a szemérmesség, még ha a jellem többi java és kincse megvan is, mégis silány és megvetett valamennyi, mert a mértéktartó természetek gyűlölik és elvetik a szemérmetséget.

Ennek a darabnak, az *Electrá*-nak több általános érvényű helyét most nem tárgyalom, hanem csak futólag figyelmeztetek arra, hogy a két főszereplő Electra és Chrysothemis alakjában minden kor emberének és erkölcsének két különösen nevezetes típusa tárul elénk. Electra hősi lélekkel vakmerő terveket forgat fejében, s

úgy gondolja, hogy bármit el kell viselnie azért, hogy az apai birtokok, melyeket oly sok éven át annyi nyomorúság gyötört végre fölszabaduljanak. Ehhez járul még, hogy apja és egész hazája iránt való fénylő szeretete folytán nagyon megnyerő is. Ezzel szemben Chrysothemis csendesebb és puhább lelkületűnek van ábrázolva, aki nővérének Electrának he vességét szelíd szavakkal bizonyos mértékletességre és mértéktartásra próbálja hajlítani. Arról iparkodik meggyőzni, hogy inkább helyesen el kell viselni a sorsot, ami adva van, semmint dőre beavatkozással fölingcrelni, és még gyászosabb küzdelmeket fölidézni.

Ebből a döntési lehetőségéből adódik a politikai kérdés, amelyhez mintegy főszemponthoz Sophocles – annak figyelembevételével, hogy az egyes szereplőket mi illeti – a darab minden mozzanatát ügyesen igazítja:

A kérdés
hogy vajon mikor a haza a legkíméletlenebb szolgásgban
sinylődik szembe kell-e szállni a zsarnokokkal erőszak
alkalmazásával is, vagy biztosabban várható a bajoknak
az az orvossága, és enyhítése, amit majd maga az idő
hoz meg?

A bölcséleti kérdéscznek ez a fontolóra vétele részben növeli a nagyfontosságú dolgokban való jártasságot, részben ragyogó anyagot szolgáltat az előadásra és írásra.

Ami engem illet, Georgius Tannernek, ennek a tudós férfiúnak, egész Germania első főiskoláján, a híres bécsi főiskolán a görög nyelv rendes tanárának, igen tisztelt mesteremnek és más jóbarátainnak buzdítására azért vállaltam oly szívesen e darab magyar nyelvre fordítását, hogy a görög nyelvben járatlan hazámfiainak lelkét a szükséges dolgok fölött való elmélkedésre ösztökéljem, hogy belckóstoljanak a tragédiák súlyos és hasznos tanításaiiba, s hogy e gyakorlattal nem csupán a görög nyelvben, hanem a mi népnyelvünkben is valamilyen kifejezés-

kincsre tegyek szert. Valamennyi művelt ember általános véleménye szerint ugyanis nincs még egy író, aki olyan hasznára lenne az ékes stílus kialakításának, mint Sophocles és Euripides.

Bár gyengeségemet e fordításban őszintén elismerem, mégis remélem, hogy a nyájas olvasó számot vetve szándékommal, s ugyanezen a téren tulajdon erőtlenségét is elismerve, törckvéseim iránt elnézőbbnek mutatkozik. Hiszen – kérdem – korunkban kicsoda bízhatik abban, hogy Sophocles annyi dologban való méltóságát, ékesszólását, fényét, bölcs mondásainak szellemét és báját méltóképpen tudja visszaadni, holott Athénban Sophocles korában, a legkiválóbb férfiak, sőt maga Cicero, a római ékesszólás és tudomány fejedelme sem tudott ilyen képességre szert tenni.

Megvallom, hogy Tanner úr, a hű tanító tiszte szerint, először is filozófus módjára az egész darabot az erkölcsi és politikai tanításokhoz szabta olyan buzgalommal és fölkészültséggel, hogy mindegyikünk könnyen beláthatta e tan széleskörű hasznát a közéletben.

Ami azután az inventio és elocutio módszerét illeti, úgy hiszem, Aristoteles, Cicero és Hermogenes tanításából semmit sem hagyott figyelmen kívül, sőt az egyes beszédekben az ókori ékesszólásnak egy-egy tökéletes példáját tárta eléink, ami szerintem az athéni írók értelmezésének szilárd és tökéletes módja.

Én viszont beértem azzal, ha a költő mondanivalóját a lehető legegyszerűbben és a legvilágosabban adtam vissza.

Minden józan ítéletű ember előtt ismeretes, hogy néhány év óta már elkezdődött az írás magyar nyelven is, amelyet nekünk, Cicero és minden műveltebb nemzet példája alapján súlyos okokból napról-napra mind jobban és jobban tőlünk telhetőleg művelni és gazdagítani kell.

Mivel tehát a nagy dolgokban a szándék is elég, a nyájas olvasó szívesen veszi a helyes cselekvésre való törekvést és szándékot, bármennyire is hiányoztak az erőik. Végre is emlékezzék a régi mondásra:

Könnyebb gáncsolni mint utánozni. Isten áldjon.

HELTAI GÁSPÁR
ÉS 250417
BORNEMISZA PÉTER
MŰVEI

015750

MTAK

SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST

A VÁLOGATÁS, A SZÖVEGGONDOZÁS
ÉS A JEGYZETEK

NEMESKÜRTY ISTVÁN

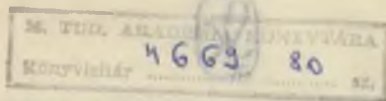
MUNKÁJA

BORNEMISZA PÉTER: TRAGÓDIA MAGYAR NYELVEN
AZ SOPHOCLES ELECTRÁJÁBÓL

CÍMŰ SZÍNDRÁMÁNAK LATIN NYELVŰ UTÓSZAVÁT FORDÍTOTTA ÉS
AZ E FORDÍTÁSHOZ FÜZŐDŐ JEGYZETEKET ÍRTA

RITOÓK ZSIGMONDNÉ SZALAY ÁGNES

612726

© SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ, 1980

A KÖTET TARTALMA

HELTAI GÁSPÁR

A RÉSZEGSÉGNEK ÉS TOBZÓDÁSNAK VESZEDELME

VOLTÁRÓL VALÓ DIALÓGUS	7
VIGASZTALÓ KÖNYVECSKE: Két vers	67
A JÉZUS KRISZTUSNAK ÚJTESTAMENTOMA: Ajánlás	73
SZÁZ FABULA	77
HÁLÓ (Részletek)	241
PONCIÁNUS CSÁSZÁR HISTÓRIÁJA	267
KRÓNIKA AZ MAGYAROKNAK DOLGAIRÓL (Részletek)	407
JEGYZETEK	513
ÉLETRAJZI ADATOK	529

BORNEMISZA PÉTER

BÚCSÚÉNEK	537
TRAGÓDIA MAGYAR NYELVEN AZ SOPHOCLES ELECTRÁJÁBÓL	541
KÖLTEMÉNYEK	601
LEVÉL A NAGYSZOMBATI TANÁCSHOZ	649
ÖTKÖTETES PRÉDIKÁCIÓSKÖNYV (Részletek)	653
ÖRDÖGI KÍSÍRTETEKREŐL (Részletek)	975
LEVÉL MÁRKUSFALVI MÁRIÁSSY PÁLHOZ	1123

A KÖTET TARTALMA

ÉNEKEK HÁROM RENDBE, KÜLÖMB-KÜLÖMBFÉLÉK:	1129
EGYKÖTETES PRÉDIKÁCIÓSKÖNYV (Részletek)	1137
BORNEMISZA PÉTER ÖNMAGÁRÓL...	1239
ÖZVEGY BORNEMISZA PÉTERNÉ LEVELE	1251
JEGYZETEK	1255
ÉLETRAJZI ADATOK	1291

SZÖVEGMAGYARÁZATOK

LATIN ÉS NÉMET SZÖVEGEK FORDÍTÁSA	1301
SZÓMAGYARÁZAT	1305
UTÓSZÓ	1311